

MEDIAMATN MASALALARINI PRAGMALINGVISTIK JIHATDAN TADQIQ QILISH

Bahodirova Feruza Bahodir qizi,

*Urganch davlat universiteti, Roman-german filologiyasi,
dotsent, PhD, Uzbekistan, Xorazm*

Abstrakt. Ushbu maqola lingvistik bilimlar yuqori darajada ixtisoslashishdan to'xtagani va o'sha davrning ilmiy intilishlari bilan qo'shib ketgani hamda bunday izlanishlar natijalaridan biri yangi fanlararo soha - media lingvistika ekanligi to'g'risida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Media lingvistika, media-kommunikatsiya, media tili, ilmiy xarajatlar, standart.

Medialingvistikaning qo'shimcha vazifalari ommaviy axborot vositalarining til uslubini aniqlash va uni funktsional va stilistik xususiyatlariga ko'ra tavsiflashdir. Birinchidan, ommaviy axborot vositalaridagi tilning murakkabligi uning birgalikda yaratilganligi bilan izohlanadi; ikkinchidan, og'zaki va yozma so'zlarning barcha turlarini qamrab oladi.

Shuning uchun og'zaki nutq, adabiy va yozma tilning xususiyatlari ommaviy axborot bilan bog'liq. Shunday qilib, murakkab og'zaki va yozma manbalardan foydalangan holda ommaviy axborot vositalarida axborot yaratish keng ko'lamlı matn hisoblanadi. Ommaviy axborot vositalari tilining yaxlitligi va birligi nutqning o'ziga xos xususiyatlariga, tuzilish va mavzuning barqarorligiga bog'liq. Ommaviy axborot vositalarining funktsional va uslubiy xilma-xilligi shundaki, u universal masalalarga ega bo'lishi mumkin, media matnlari demokratik va o'zgaruvchan bo'lib, uning boshqa tarmoqlar bilan o'zaro aloqasi mavjud.

Til va muloqot uslubining holatini aniqlashning ikkita usuli mavjud:

- 1) Funktsional uslublar tizimida mustaqil;
- 2) OAV tilining ichki funktsional-stilistik chegaralanishi[4,39].

Gazeta tili ommaviy axborot vositalari orasida eng qadimiy bo'lgani, uslubiy yondashuv va vositalar yaratilgani, shuningdek, ommaviy axborot vositalari matnlarida masalalarni lingvistik tavsif nuqtai nazaridan tasvirlash qulayroq va nihoyat ular mavjud bo'lgani uchun katta qiziqish uyg'otadi.

Buni qayta ko'rib chiqish uchun radio yoki video materiallardagidek dastlabki so'roq qilish shart emas. Ommaviy axborot vositalarining boshqa turlariga nisbatan gazeta matnining asosiy qismi keng tarqalgan. Ommaviy axborot vositalari (gazetalar, jurnallar, radio, televidenie, kino va boshqa yangi shakllarni o'z ichiga oladi) orasida gazetaning o'rni ayniqsa muhimdir. Bu

gazetaning har kuni borligi, ko'p qirrali ma'lumotlarning keng ko'lamliligi va qulay shaklda berilishi bilan izohlanadi [6].

Gazetalarda tor ma'noda qo'llanilgan ko'plab terminologik lug'at moslashish jarayonidan o'tadi, turli uslubdagi aniq nutq elementlari ko'paygan chastotada qo'llaniladi va umumiy stilistik oqimga qo'shiladi va yangi stilistik yaxlitlikni tashkil qiladi.

Shunday qilib, gazeta-publisistik uslubni tizimli ko'rib chiqishning asosiy qiyinligi, asosiy qiyinchilik va muammolarning muntazam ravishda to'planish xususiyatiga bog'liq bo'lishi bilan bog'liq bo'lib, davra xilma-xilligini aks ettiradi. Bu uning ko'plab uslub va janrlarga ega ekanligini ko'rsatadi. Jumladan, A.N.Vasliyeva o'zining "Gazeta-jurnalist nutq uslubi" asarida 11 ta kichik uslubni ajratib ko'rsatadi: rasmiy-axborot, axborot-ishbilarmonlik, reportaj, ekspressiv publitsistik va muallif har bir uslubni bir butun va ichki tugallanmagan tizim sifatida ko'radi. Qanchalik pastki uslublar mavjud bo'lishidan qat'i nazar, matn maydonining qaysi qismi o'lchanishi, tizimning qo'llanilishiga qarab qanday variantlar o'zgarishi katta ahamiyatga ega [3;52].

Demak, gazeta-publisistik uslub nutq harakatida bir xil davomiylikdadir. Bu davomiylik eas odatda 2 qutb o'rtasida mavjud: informatsion va ta'sirli. Tilning asosiy funksiyalariga ko'ra ko'p matnlar 2 qutb orasida bo'ladi. Ular bu funksiyalarni turli darajalarda amalga oshiradilar. Boshqacha qilib aytganda, ularga ma'lumot berish yoki ta'sir qilish uchun ustuvorlik beriladi. Murakkab va ko'p qirrali hodisa sifatida media matnlardagi o'zgarishlarning stilistik doirasini to'g'ri tasvirlash uchun bunday yondashuvdan foydalanish kerak.

1970 yilda ommaviy axborot vositalari bilan bog'liq ko'plab tadqiqotlar olib borildi. Ular turli maktab va sohalarda ommaviy axborot vositalari matnlarini ko'rib chiqdilar: sotsiologiyaviy, funksional stilistika, nutq nazariyasi, kontent tahlili, kognitiv lingvistika, ritorik tanqid va boshqalar. Tadqiqotchilar turli muammolarga e'tibor qaratdilar ya'ni, media tilining funksional-uslub holati, media matnlarning har xil turlarini tavsiflash vositalari, ijtimoiy-madaniy omillarning ommaviy axborot vositalari nutqiga ta'siri, lingvomedial texnologiyalarining ta'siri va boshqalar.

Medialingvistikada S.I.Bernshteyn, D.N.Shmelev, V.G.Kostomarov, T.Ya.Solganik, A.N.Vasileva kabi rus olimlari, xorijlik olimlar Teun Adrianus van Deyk, Martin Montgomeri, Alan Bell, Norman Feyrklou va boshqalarni qayd etishimiz kerak. B.Abilqosimov, O.Burkit, Sh.Majitayyeva, B.Mo'minovalarning asarlari ommaviy axborot vositalari tiliga bag'ishlangan. Ommaviy axborot vositalari nutqi bilan bog'liq tadqiqotlar ko'paygandan so'ng, u izlanishning

yangi bosqichiga chiqdi. Shunday qilib, medialingvistika media tilini o'rganishda kompleks yondashuvdan foydalanadigan tizim tufayli shakllandi.

"Medialingvistika" atamasi turli fanlar chorrahasida yangi o'quv fanlari nomlari misolida paydo bo'ldi: sotsiolingvistika, etnolingvistika, mediapsixologiya va boshqalar. Bular ta'limning fanlararo sohalaridir. Ular ikki xil ilmiy sohani birlashtiradi: nazariy asos va metodologiya. Sotsiologiya tilshunoslik bilan, etnografiya tilshunoslik bilan, media psixologiya bilan bog'liqligini ko'rishimiz mumkin[4;5].

Interfaol tavsif sifatida medialingvistikadagi metodologiya va terminologik apparatni ko'rish mumkin. Masalan, medialingvistika doirasida matnda qayta ishlashning barcha usullari keng qo'llaniladi: an'anaviy tizimli tahlil va kontent tahlili usullari, mantiqiy, empirik, sotsiolingvistik va qiyosiy madaniyatshunoslikni tasvirlash uchun aks ettirilgan.

Masalan, qayta ishlash doirasida barcha usullar keng qo'llaniladi: an'anaviy tizimli tahlil, kontentni tahlil qilish usuli, shuningdek, mantiqiy, empirik, sotsialingvistik va qiyosiy madaniyatshunoslik.

Ishonch bilan aytishimiz mumkinki, barcha lingvistik maktablar media metodologiyasiga hissa qo'shgan. Media matnlari kognitiv lingvistika, nutq tahlili, struktur lingvistika, funksional stilistika, pragmatik va ritorik tanqidiy usullar orqali tekshiriladi.

Medialingvistik metodologiyaning yangiligi media matnlarni mavjud yondashuvlar asosida o'rganishdir [4;22].

Gumanitar fanlardagi asosiy atamalar qatori medialingvistikaning terminologik apparati ham qo'llaniladi: tilshunoslik, sotsiologiya, psixologiya, jurnalistika, madaniyat va boshqalar.

Ommaviy axborot vositalarining terminologik apparati mavjud bo'lishiga qaramay o'rnatilgan bir qator atamalar media tilidan foydalanishni tavsiflash uchun keng qo'llaniladi. Bular asosan "media" so'zining o'zagi asosida tuzilgan leksik so'z va iboralardir: media matni, media kommunikatsiyasi, lingvomedial belgilari va xususiyatlari, lingvomedial ta'sir texnologiyalari, media makon, medianotatsiya, media landshafti, media belgilari, media dunyosi tasviri, media oqimlari va boshqalar.

Xulosa qilib aytganda, gumanitar sohadagi mavjud vaziyatning asosiy tarkibiy qismlarini tahlil qilish orqali uni ilmiy fan sifatida ko'rib chiqish mumkin. Medialingvistika boshqa fanlar doirasida shakllanayotgan fan sifatida 2 ta ilmiy yo'nalish belgilarini o'z ichiga oladi: 1) real tadqiqot bazasida

shakllangan; 2) U keng qamrovli o'rganish bilan shug'ullanuvchi medialogiyaning yangi ilmiy yo'nalishi bo'yicha shakllangan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kun T. Structure of scientific revolutions. -M., 1977
2. I.R.Galperin. Text as an object of linguistic research- M.: Nauka, 1981.
3. A.N.Vasiliyeva. Newspaper-publicistic style of speech. M., 1994.
4. G.B.Smagulova. Influence of mass Media language on nation's mentality// State language: terminology, business letters, language of media :materials from the Republic scientific-practical conference devoted to the 100 anniversary of K.Zhubanov. - Astana, 1999. pp-370- 375.
5. Сафаров Ш.С. Прагмалингвистика. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008. – 286 б.
6. I.P.Susov. Pragmatic structure of expressions//Language communication and its units. Kalinin, 1986

Аjiniyaz atındađı
NÓKIS MÁMLEKETLIK
PEDAGOGIKALÍQ INSTITUTÍ
N M P I
1934